

BİR DEVRİN MEKÂNI: EDEBİYAT-I CEDİDE ROMANLARINDA BEYOĞLU

Öz: Osmanlı Devleti, yenileşmenin gerekliliğini hissettiğinde çok yönlü bir değişme sürecine gireceğinin farkında değildir. Savaş meydanlarında alınan ağır yenilgilerin sebebi araştırıldığında devlet, yenileşmenin ve değişimin gerekliliğine inanmıştır. Bu yenileşme süreci, Batı'daki değişimi içten bir kabullenişlikle; askerî, teknik, eğitim, devlet yönetimi alanlarından hemen sonra toplum yaşamına, kültür ve sanat dünyasına da yansımıştır. Değişimin ve modernleşme sürecinin geniş kitlelere ulaşmasının izlerini, en keskin ve net olarak sanat ve daha özelinde edebiyatta izlemek mümkündür. Yeni Türk edebiyatı, bu modernleşme sürecinde öncelikli olarak klasik şekil ve kalıplardan uzaklaşmıştır. Uzun yıllar Türk edebiyatının ifade aracı olan nazım, yerini nesre bırakmaya başlamıştır. Nesir alanında ortaya çıkan romanlar, ilk zamanlarda çeviri ve taklidin gölgesinde kalırken ilerleyen süreçte -Edebiyat-ı Cedide topluluğunda- yetkin eserlere dönüşmeye başlamıştır. Beyoğlu'nun sosyolojik yapısı ve Beyoğlu'nun geçmiş olduğu tarihi süreç, onun Edebiyat-ı Cedide romanlarında farklı yönleri ile yer almasını sağlamıştır. Bu çalışmada, Edebiyat-ı Cedide romanlarında Beyoğlu ve Beyoğlu mekânlarının yansımaları, romanlarda hangi mekânların nasıl dile getirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Edebiyat-ı Cedide romanlarında, Beyoğlu ve Beyoğlu mekânlarının modernleşme ve Batı kültürünün tecrübe edildiği bir alan olarak önem kazandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Roman, Edebiyat-ı Cedide, Beyoğlu.

Space of an Age: Beyoğlu in the Novels of Edebiyat-ı Cedide

Abstract: When the Ottoman Empire sensed the necessity of modernization, it was not aware of the upcoming changing process in different areas. Having analyzed the reasons for the heavy defeats in wars, the state believed in the necessity of innovation and change. This modernization process was seen in many areas such as social life, culture, and art right after military, technology, education and state administration by sincerely accepting the change in the West. It is possible to observe the traces of the change and the modernization process reaching large masses, most definitely and clearly in art and more specifically in literature. New Turkish literature has primarily moved away from classical forms and patterns in this modernization process. Poetry which had been a means of expression in Turkish literature for many years began to be replaced by prose. While the novels that emerged in the field of prose were overshadowed by translation and imitation in the early days, they started to turn into competent works in the following period - in the period of Edebiyat-ı Cedide. Due to its sociological structure and historical process, Beyoğlu took a place in Edebiyat-ı Cedide novels with its different aspects. In this study, the reflection of Beyoğlu and its spaces in the novels of Edebiyat-ı Cedide, and which places are expressed how in the novels are tried to be revealed. In the novels of the period, it has been seen that Beyoğlu and its spaces gained importance as an area where modernization and Western culture were experienced.

Keywords: Modernization, Novel, Edebiyat-ı Cedide, Beyoğlu.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOG

Y RESEARCH
53. SAYI / VOLUME
2023

Sorumlu Yazar Corresponding Author

1) Doç. Dr. Hakan YALAP

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.
Eğitim Fak.
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğt. Böl.

hakanyalap@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-0300-2741

2) Hakan ÇIRÇIR

MEB Ozancık Ortaokulu

circirhakan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1726-0429

Gönderim Tarihi

Received
29.03.2023

Kabul Tarihi

Accepted
05.06.2023

Atf

Citation

Yalap, Hakan, ve Hakan Çırçır.
"Bir Devrin Mekânı: Edebiyat-ı
Cedide Romanlarında Beyoğlu."
Türk Lük Bilimi Araştırmaları, no.
53, 2023, ss. 191-222.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme alanı dikkate alındığında aslında Batı'yla hep yakın olduğu gerçeği kabul edilir. Fakat 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin dünyadaki değişimlerin gerisinde kalması, 18. yüzyılda devlet ve toplum hayatında hızlı bir Batılılaşmanın da yolunu açar.

Değişim, pek çok alanında olduğu gibi sanatta da kendini göstermiştir. Sanat, toplumların geçirmiş olduğu değişim sürecini tüm yönüyle incelemek için iyi bir seçenektir. İşte 18. yüzyılda başlayan yenileşmenin süreci toplumun Batı dünyası ile daha çok uyum sağlaması, sanatı daha özelinde edebiyatı farklı bir noktaya taşır. Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri; 18. yüzyılın başlarında askerliğe, bilime ve teknolojiye dair yeniliklere yönelirken, farkında olmadan hayatın her alanında ve sanatta Batılılaşmaya kapı aralar. Böylece toplum hayatında hem fizik hem estetik bir değişim süreci başlar. Sanatta ve sanatın söze, yazıya dayalı şubesi olan edebiyatta, yüzyıllar boyunca kullanılan bazı kalıplar kırılarak yerlerini yenileri alır. “Edebiyat, bir zamanlar bir amaç iken sonraları sosyal ve siyasal hedefler için bir araç olarak gazete sayfalarına taşınır” (Budak 399).

Tanzimat Dönemi fikir adamları ve ediplerinin hem ilmi hem de edebi eserlerinde Türk edebiyatında yeni bir döneme geçişin izlerini görmek mümkündür. Böylelikle edebiyat da yeni manzum ve mensur türlerle yoluna devam etmiştir. Roman, bu türlerden biri olarak Osmanlı toplumunda Tanzimat'tan sonra hızlanan değişimin bir belgesi niteliğindedir. Toplum, Batı edebiyatının romanlarında, Batı insanının günlük yaşantısını tecrübe etme imkânı bulur. Tercümesi yapılan romanlar, Batılı insanın ve onun hayatının tezahürleriyle okuyucunun karşısına çıkması neticesinde, Edebiyat-ı Cedide romanı da biza-tihi Batılı insanın hayatından birçok esintiler sunmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalır (Çıkla 18). Dönem yazınına yön veren tercüme işi, tercüme odaları vasıtasıyla gerçekleşir. Tercüme odalarında işlenen basım ve kitap, Batı dünyası ile tanışma durumunu biraz daha ilerletmiş olup gazetenin yaygınlaşması sürecinin öncesinde tüm bu yenileşmelere önyak olur. Tercüme odalarının diğer misyonu ise Osmanlı toplumu içinden Avrupa dili öğrenmiş aydınların yetişmesini sağlamasıdır. Burada öğrenilen Fransızca aracılığıyla Fransız edebiyat ve düşüncesi ile ilk tanışma başlar. Divan edebiyatından Tanzimat edebiyatına geçiş bu tercüme odaları yoluyla olur (Berkes 199).

Edebiyat-ı Cedide topluluğunun çıkış noktalarından birini, edebiyat tartışmaları oluşturmuştur. Toplum hayatında görülen eski-yeni çatışması hemen sonra edebiyatta da kendini gösterir. 1895 yılı sonlarında, Hasan Asaf adlı şairin “Burhan-ı Kudret” beytinde geçen “abes-muktebes” kelimelerinin kafiyeli olup olmayacağı tartışması yeni bir edebi topluluğun kurulmasına vesile olur (Okay 398). Yeni edebi topluluğun kurulmasında Recaizade Mahmut Ekrem'in rolü büyüktür. Recaizade Mahmut Ekrem'in hem öğretmenlik yaptığı

okullarda verdiği dersler, yazdığı ders kitapları, takip ettiği Batılı estetik kitapları yoluyla yeni edebiyatın kökleşip yayılmasında büyük rol alır. Recai-zade Mahmut Ekrem, tesirinde kalan genç yazar grubunu, yeni anlayışa uygun eserler vermeye yöneltmek ve yeni görüşleri eserlerde desteklemek için yayın organı olarak Servetifünun dergisinin etrafına toplar (Kavcar 25).

Edebiyat-ı Cedide, birçok yeniliği beraberinde getirmesi yönünden farklıdır. Dönem şairleri şiirde aruzu kullanır, eski nazım şekilleriyle yeni nazım şekillerini birlikte kullanır. Yeni nazım şekillerini kullanmaları haricinde fikirden çok duygu ve hayal yüklü kısa metin parçaları olan mensur şiir de ortaya çıkmaya başlar. Yeni şiir ve hikâyelerin yanında roman, edebi tenkit ve tercüme faaliyetleri ile dergi, dikkat çeken bir hüviyet kazanır (Parlatır 573). Olaylardan çok ruh tahlillerinin ön plana çıkması, edebi dil kullanımına dikkat edilmesi, roman sanatının bilinçli şekilde kullanılması, Türk edebiyatı içinde Edebiyat-ı Cedide romanını farklı bir noktaya taşır. Halit Ziya ve Mehmet Rauf başta olmak üzere Edebiyat-ı Cedide yazarları, sadece kendi dönemlerinde değil; kendilerinden sonraki roman anlayışı için de etkili olmuşlardır. Batı edebiyatını çok iyi bilen ve yakından takip eden Edebiyat-ı Cedide edipleri, dönemin baskıcı ve bu baskının getirdiği bohem hayat neticesinde eserlerindeki kahramanları romantik, gerçek hayattan kopmuş, hisleriyle yaşayan ve bu hislerine mağlup olmuş insanlardan seçmişlerdir, denebilir. Baskının doğurduğu sinir hastalıklarının, melankolinin ve hayattan bezginliğin, şüphesiz Edebiyat-ı Cedide yazarları ve Edebiyat-ı Cedide yazarlarının yarattığı roman kahramanları üzerinde büyük tesiri vardır (Kaplan 33). Kahramanların kırıl-ganlıkları, değer ve arzularının kaybı, gerçekten kaçıp hayallere sığınmaları, yazarların ruh halleri ile bir bütün olarak değerlendirilebilir. Sansürün getirmiş olduğu bu sıkıntılı süreç, yazarların yazma eğilimlerine de yön verir. Dönem edipleri, zahiren toplumsal konulara mesafeli, bireysel konulara önem veren bir yapıya bürünmek zorunda kalmıştır. Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın *Edebi Hatıralar* kitabında bu konuda Edebiyat-ı Cedide yazarlarının hislerini şöyle dile getirmiştir:

Edebiyat-ı Cedide açıktan açığa yurt, ulus ve özgürlük konularına dokunamamıştır. Çünkü buna olanak yoktu. Ama Edebiyat-ı Cedide matbaası bir ulusçuluk ve yurtseverlik ocağıydı. Onun yazarlarını sanat bağı ne kadar birbirine bağlıyorsa baskı yönetiminden ve Saray'dan tiksinti, özgürlük ve meşrutiyete sevgi duygusu da onları o kadar birleştiriyordu (116).

Roman yazarları, sinirsel problemler yaşayan kahramanlarla bireysel konuları Batı edebiyatı rüzgârıyla ele alır. Esasen Edebiyat-ı Cedide yazarları, farklı vesilelerle Avrupa'ya seyahatler yapan ve Avrupa'yı tanıyan kişilerdir. Batı ile olan münasebetleri, yazılan romanlara da sirayet etmiştir. Mekân seçimleri Avrupai yönüyle öne çıkan yerlerdir. Edebiyat-ı Cedide romanlarında olaylar şehir olarak İstanbul'da, semt olarak ise en çok Beyoğlu ve çevresinde geçer. Yazarlar için Beyoğlu'nun çok büyük önemi vardır. Beyoğlu, onlar için

âdeti bir Avrupa mesabesinde. Burası Avrupa'nın zevkli mallarının ve yaşam tarzının merkezidir. Beyoğlu, Avrupai hayatın iyi ve kötü yönlerinin çıkış noktası Rumların, Ermenilerin, Musevi azınlıkların, elçilik görevlilerinin ve yabancı-yerli Hristiyan tüccarların yoğun olarak yaşadıkları bir semttir. Beyoğlu, Edebiyat-ı Cedide yazarları için neredeyse bir Avrupa şehrinin kopyasıdır. Tiyatrolarıyla, kahve, otel, lokanta, meyhane ve Avrupa malı satan mağazalarıyla Beyoğlu, dönemin yenilikçileri için vazgeçilmez bir yerdir (Çıkla 301). Bu hususu Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı* eserinde şu şekilde ifade eder:

Beyoğlu, Avrupalı lokanta ve kahveleriyle, en basit gündelik ihtiyaçtan, en pahalı zevk unsuruna kadar her şeyi Avrupa'dan tedarik eden zengin mağazalarıyla, gece hayatıyla, eğlence yerleriyle Avrupa hayatının küçük bir numunesini verir. Her modasıyla büyük Avrupa merkezlerine, bilhassa Paris'e tâbidir. Giyim ve kuşamda, debdebe ve sefahatte onu takip eder, eğlencede onun atıklarıyla geçinir (156).

Beyoğlu, tüm bu nitelikleriyle beraber çok kültürlü yapısı ile dikkat çeker. Edebiyat-ı Cedide romanının neredeyse tümünde Beyoğlu'nu görmek mümkündür. Beyoğlu'nu anlatan romanların tamamında Beyoğlu'nun; alışverişin, eğlencenin, lüksün, yeme-içmenin, temsilcisi olduğu söylenebilir. Beyoğlu'nda tablonun en dikkat çekici yanını ise mağazalar ve pasajlar oluşturur (Tuğluk 40). Batı kültürü ile tanışan ve Batı kültüründen etkilenen toplumun bir kesimi, Batının izlerini Beyoğlu'nda ve Beyoğlu'nun mağazalarında bulmuştur. Avrupa'dan gelen her türlü insan gurubuna ev sahipliği yapması ve Avrupai tarzda araç-gereçlerle insanları buluşturan alafranga mağazaları, Beyoğlu'nun etki alanını genişletmiştir.

Beyoğlu'nun Cazibesi ve Edebiyat-ı Cedide Romanlarında Beyoğlu

İstanbul'un Fethi'nden itibaren Avrupa yakasında bulunan Galata ve Beyoğlu, sosyal yapısı itibarıyla farklı kültürlerden insanları ve gayrimüslimleri barındıran özelliğiyle Batı kültürünün merkezi ve aktarıcısı olma yönünü hiç kaybetmemiştir. Beyoğlu'nun bu özelliği, onun 18. yüzyılda Osmanlı Devlet ve toplum hayatındaki değişimde merkezi bir konumda olmasına vesile olur. Osmanlı toplum hayatının resmi ya da gayriresmi tüm kurumlarında hissedilen bu yenileşmede Beyoğlu bir vitrin olmuştur, denebilir.

“Beyoğlu semti adını Venedik doçu Andre Gritti'nin gayrimesru oğlu olan Alvise Gritti vasıtası ile alır” (Gürkan 168). Aile içi çekişmelerden dolayı Venedik'e gidemeyen Bey'in oğlu Gritti, İstanbul'da kalarak ticaretle uğraşmış ve zamanla oturduğu semt onun lakabıyla anılmıştır. Gayrimüslimlere ev sahipliği yapan bölge, Venedik ve Cenevizli tüccarlara ek olarak İngiltere, Fransa, Hollanda gibi siyasi arenada güçlü ülkelerin sefaretlere açmasıyla da aynı zamanda diplomatik bir mekân olma görevini üstlenmeye başlar. Tanzimat'la en büyük gelişme de doğal olarak Beyoğlu'nda yaşanır. Beyoğlu cazibesinin oluşmasında bir diğer etken de Levantenler ve yabancı askerlerdir:

1854 Kırım Savaşı sonrasında bölgeye yerleşen yabancı askerler ile Levantenlerin yaşam tarzları, evleri, işyerleri Osmanlı halkını etkiler. Bu yaşayış önce Dolmabahçe Sarayı'nı daha sonra sadrazamı, nazırları, paşaları ve halkı etkiler. Osmanlı aristokrasisi tarafından yaptırılan saray, köşk, kasır ve konakların inşa ve yapı malzemelerinin yurtdışından gelmesi ile farklı bir sürecin kapısı açılır (Akıncı 19).

Değişim kendini sanatta da hızlı bir şekilde gösterir. Batı müziğinin vazgeçilmezi olan piyano, konaklarda hemen kendine yer bulmaya başlar. Piyanonun bulundurulmasının Batılı yaşam tarzının etkisiyle olduğu muhakkaktır. Çünkü sosyolojik olarak bir kültür ortamı tüm temel yapı taşlarıyla vardır.

Beyoğlu'nun cazibe merkezi olmasında bir diğer etken de "belediyecilik" kavramıdır. Yüzyılın başlarında Lâle Devri ile Avrupa şehirleşmesinden etkilenmeye başlayan Osmanlı Devleti'nin belediyecilik mevzuatını da Fransa'dan alması ile Batılı şehircilik anlayışının ilk örneği Beyoğlu olur (Akıncı 19).

Tüm bu ayrıcalıklarla Beyoğlu; coğrafi yapısı, başkente ve boğaza hâkim konumuyla birçok sefaretî bünyesinde bulundurulur, ticaret ve sanat merkezi niteliğiyle bölge halkının zenginliği birleşince Osmanlı Devleti'nin Avrupai yüzü olmuştur.

Mekân kurgusu, edibin fikir ve hayal dünyasını şekillendiren kavramlardan biridir. Sanatkâr hem mekânda yaşar hem de yaşadığı mekânı en ince ayrıntılara kadar sanat eserinde yaşatır. Dolayısıyla yenileşme vadisine giren Türk edebiyatı için Beyoğlu, Doğu ile Batı arasında kendini arayan aydınlar ve doğal olarak roman kahramanları için vazgeçilmez bir mekândır. Roman türü her ne kadar Türk edebiyatına geç girmiş olsa da, türün en kâmil örnekleri Edebiyat-ı Cedide romanında görülür, demek çok da yanlış değildir. Beyoğlu'nun 20. yüzyıl başında toplum hayatındaki yerini görmek için Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Safveti Ziya, Safvet Nezihi gibi Edebiyat-ı Cedide nasirlerinin romanlarının incelenmesi gerekir.

Bahse konu Edebiyat-ı Cedide romanlarında Beyoğlu, her vesilede roman mekânı olabilmıştır. Beyoğlu'nun bu denli romanlarda yer almasını mekânın birey üzerindeki tesiri noktasında değerlendirilebilir. Çünkü mekân, insan ruhunu anlama sürecinde pek çok materyali bünyesinde bulundurulur (Bachelard 30). Roman kişileri, Beyoğlu'na genellikle alışveriş yapmak için çıkarlar. Kahramanlar, Avrupai tarzda ürünler satan dükkânlardan ayakkabı, kıyafet, mutfak ve ev eşyası alırlar. Beyoğlu, bu dükkânlara ek olarak Avrupai sanatın da merkezi durumundadır. Bölgedeki tiyatro ve opera binaları, roman kişilerinin Avrupa sanatını gördükleri alanlardır. Kulüpler, gazinolar, lokantalar, kafeler Beyoğlu cazibesine katkı yapan diğer mekânlardır.

Beyoğlu'nun mekân cazibesini görmek için *Mai ve Siyah* romanında geçen bir bölüme kısaca bakmak yeterli olacaktır. Eserde Ahmet Cemil, Ahmet Şevki Bey'e Beyoğlu'nu anlatırken insanların İstanbul'un en uzak noktalarından Beyoğlu'na gelerek arkadaş çevresine “Ben dün akşam Beyoğlu'ndaydım. Aman dün ne kadar eğlendik” cümlelerini kurabilmek için meşakkatli yollara katlandığını dile getirir. Beyoğlu'nda gezmenin ve vakit geçirmenin roman kişilerinin arkadaş çevrelerinde bir üstünlük göstergesi olduğu anlaşılır:

Ne dersenez deyiniz, her gece şu demin saydığım kahvehanelere bir bakınız, buralarda sırf iki kadeh bira içmek bahanesiyle ta Aksaray'dan, Şehzadebaşı'ndan, öteden beriden gelmiş yüzlerce adam görürsünüz. Ta gecenin yedisinde sekizinde dönmek zahmetine katlanacaklardır... Sebep? “Ben bu akşam Beyoğlu'ndaydım!” diyebilmekten ibaret bir tatmin yahut ertesi gün kalemde “Aman dün akşam ne kadar eğlendik!” tarzında bir yalan (Halit Ziya 94).

1. Alışveriş Mekâmı Olarak Beyoğlu

Edebiyat-ı Cedide romanlarında alışveriş dendiği zaman akla gelen ilk roman kişileri, *Aşk-Memnu* romanındaki Melih Bey takımıdır. *Aşk-ı Memnu* romanındaki Firdevs Hanım ve kızları bütün mesirelerin zarafet ruhu olurlar. Bu özellikleri, onları daima İstanbul'un en iyi giyinen kadınları mertebesinde tutar. Melih Bey takımını en mahrem giyeceklerinden yüzlerinin peçesine, eldivenlerinin rengine, mendillerinin işlemesine varıncaya kadar öyle bir nefis ve üstün zevke sahiptir ki onların bu güzelliklerinin fark edilmemesi mümkün değildir:

“İşte Pygmalion¹'dan alınmış siyah işlemeli kül rengi eldivenler, işte Oliondor'dan (bkz. Ek 1) çıkma keçi derisinden potinler... Beyoğlu'na inerek yeni gelmiş kumaşları, Tünelden Taksim'e kadar giyilen yeni elbiseleri görmeye çıkarlardı” (Halit Ziya 11-12).

Keçi derisinden potinlerin satın alındığı Oliondor, roman kişilerinin ayakkabı, çanta gibi ihtiyaçlarını karşılar. Özellikle kadın ayakkabıları satan mağaza, Bihter'in uğrak mekânlarındandır. Oliondor, *Zavallı Necdet* romanında da Necdet Feridun'un tiyatrodan âşık olduğu Bertha kardeşlerin küçüğüne hediye bir kumaş almak için seçtiği mekândır. Müzehher ile evlenmeye sıcak bakmayan Necdet Feridun, o sıralar tiyatro için şehre gelen Bertha kardeşlerin küçüğüne âşık olur: “Ben acele merdivenleri inerek iskeleye doğru koşuyordum. Çünkü Bertha ile saat on ikide buluşacaktık. O gün kendisine Oliondor'dan bir elbiselik almayı vaat etmişim” (Safvet Nezihî 98).

Necdet Feridun'un vaat ettiği elbiselik, Oliondor'da sadece ayakkabı satılmadığını aynı zamanda elbise veya kumaşın da satıldığını gösterir.

¹ İstiklal Caddesi'nde Mısır Apartmanı yanında bulunan bir mağaza.

Kadın ayakkabıları satmasıyla ünlenen bir mağaza olan Oliondor, asıl adı Fransızca, Au Lion D'or yani Altın Aslan'dır. 1870-1886 yılları arasında Sarrafidis Kardeşler'in içinde her türlü kumaş ve aksesuar sattığı mağazasının yerine Atlas Freres (Au Lion) açılmıştır. Gruenbaum & Cie tarafından kurulur. Beyoğlu Caddesi üzerindeki çok katlı mağazanın ilk örneklerinden olur. Yiannis Veletsos tarafından işletilmeye başlanmasının ardından Kallavi Sokak ile İstiklal Caddesi köşesine taşınmış olan mağaza, bu yıllarda Oliondor ismini alır. Mağazada kadın ayakkabılarının haricinde ipekli, yünlü kumaşlar, şemsiye, eldiven, şapka, kep ve dantel satılır. 1920 yılında firmanın yönetimine Rudolf Heilpern getirilir ve bu sayede büyük Lion mağazasının temelleri atılır. Cumhuriyet sonrasında dükkânın ismi sadece Lion Mağazası olarak anılmaya başlar. Lion mağazası, 1930-1950 yılları arasında çok popüler bir mağaza olur. 1943 yılında mağaza Varlık Vergisi'nden etkilenir. Lion mağazası 1970'li yıllara kadar devam eder ve sonrasında kapanır (Akıncı 382; Batur ve Yenal 132).

Edebiyat-ı Cedide romanlarının ünlü mağazası Bon Marche ise (bkz. Ek 2), Beyoğlu İstiklal Caddesi'nde 1860 yılında Bartoli Kardeşler tarafından kurulur. Mağaza, bir pasaj düzeninde planlanarak inşa edilir. Mağazanın iki kapısı bulunur. Bir kapısı İstiklal Caddesi'ne açılırken diğer kapısı Tepebaşı tarafında Meşrutiyet Caddesi'ne açılır. Bon Marche ismi verilen bu mağazada, her türlü ürün satılır. Cadde içinde özel önem taşıyan bir mağaza niteliğine bürünür, çünkü halk birçok ürünü ilk kez bu mağazada görür. Mağazada satılan ürünler: her çeşit ev eşyası, maroken mobilyalar, kırtasiye, avcılık malzemeleri, parfümeri, kuyumcu, bronz eşya, porselen, kristal, saksonya porselenleri, Galle vazoları, oyuncak, gözlük, fotoğraf makineleri, ezcane, eldiven, tuhafiyeye, kadın kıyafet ve aksesuarları, giysiler, şemsiye, şekerleme, şarap, likör, yolculuk gereçleri, sepetler, ısınma aletleri, yatak takımları... Yapı, 1920'lerden sonra Karlman Pasajı olarak faaliyet gösterir. Karlman ailesi, İstanbul'da çok ve kaliteli ürün bulunduran bir mağaza kurar. Varlık Vergisi sonrasında satılan bina yıkılmış ve yerine gökdelen yapılmıştır (Akıncı 381; Batur ve Yenal 144; Duhani 111).

Bon Marche gibi ürün çeşitliliği olan büyük mağazalar, Edebiyat-ı Cedide romanı kahramanlarının Beyoğlu'nu uğrak mekân olarak seçmesinde etkilidir. *Aşk-ı Memnu* romanında Nihal'in mürebbiyesi Mlle de Courton, çocukları sosyalleşmesi için hep Beyoğlu'na götürür: "Mlle de Courton çocukları Beyoğlu'na indirir; onları, öteden beriden bin türlü şeyler almak hevesleri ile bir gezinti serbestliği vermek için mağazadan mağazaya dolaştırırdı" (Halit Ziya 45).

Beyoğlu ve Beyoğlu mağazaları, bunalan roman kişileri için rahatlama alanıdır. *Aşk-ı Memnu* romanında annesinin eksikliği ile yetişen Adnan Bey'in oğlu Bülent, araba gezintilerinden çok keyif alır. Yaz-kış mahkûm oldukları yalı hayatından böyle seyrek vesilelerle kurtularak gezmek onun için mutluluk vesilesidir. Bülent, konaktaki hizmetçi konumundaki Beşir'le bir oyun oynarken Beyoğlu'nda bir araba gezintisi hayal eder, kenarda köşede açılmış

dükkânların önünde durur, mağazalara uğrarlar, oyuncak ve şekerleme alırlar: “Arabacı şimdi Bon Marche’ye, şimdi şekerlemeci Lebon’a, diye yükselen nidaların arkası kesilmezdi” (Halit Ziya 45).

Aşk-ı Memnu romanında Bon Marche, Bülent için vazgeçilmezdir. Her türlü eşyanın satıldığı dükkân, romanlarda oyuncak ve hediyelik eşya alınan mağaza olarak yer alır. Edebiyat-ı Cedide romanlarında yer alan çocukların oyuncakları buradan temin edilir. Adnan Bey’in oğlu Bülent, oyuncaklarını buradan alır. Ayrıca *Salon Köşelerinde* romanında Şekip, Beyoğlu’nda bir kış gecesi sokağı tasvir ederken Bon Marche’nin vitrinlerini aydınlatan gazın kendinde uyandırdığı izlenimini şöyle anlatır:

Rüzgâr şiddetle esiyor, belediye bahçesinin çıplak ağaçları ısırap dolu derin inlemelerle titriyor, Bon Marche’nin kapısında yanmakta olan gazın camları bir karış kar serpintisi altında sönük, karanlık gözlerle bu vahşi manzaraya yarım bakışlar fırlatıyordu (Safveti Ziya 57).

Şekip’le İngiliz sevgilisi Miss Lydia, aşklarını, yaptıkları yürüyüşlerle yaşarlar. Miss Lydia, babasının sefaret görevi bitmesiyle Avrupa’ya dönecektir. Şekip’le ayrı kalma günü gelmeden sık sık buluşurlar. Beyoğlu onlar için ev niteliği taşımıştır. Yaptıkları yürüyüşlerde Bon Marche’nin önünden geçmeyi ihmal etmezler: “Yine yan yana gelirdik. Daima Bon Marche’den geçmeyi alışkanlık edinmiştik. Sonra sağ taraftaki kaldırıma atlardık” (Safveti Ziya 127).

Hayal İçinde romanında Nezih, romanın sonuna kadar tam olarak kim olduklarına dahi hâkim olamadığı Diyapulolar’ın kızlarını takip etmekten vazgeçmez. Amaçları kızların ev adreslerini öğrenmektir. Gazinodan çıkan Nezih ve arkadaşı Ziya, yine gazinodan beri takip ettikleri kızların peşini bırakmazlar. Gazinodan çıkarlar ve kısa süreli bir yürüyüşten sonra Bon Marche’ye girerler:

Diyapuloları takip için yürüyerek onları nazarlarından kaçırmaya çalışıyorlardı. Kızlar Bon Marche’ye girdiler. Bir süre sonra kızların Bon Marche’den çıktıklarını görünce gözükmemek için ilerleyerek bir eczane-nin önünde dururlar (Hüseyin Cahit 71).

Bon Marche, hasta çocuklarını mutlu etmek isteyen babaların oyuncak almak için de tercih ettiği bir mekândır. Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kırık Hayatlar* romanında Doktor Ömer Behiç de hasta kızı Leyla’nın hastalığına şifa bulamaz. Ömer Behiç, amansız hastalığının günden güne erittiği çocuğunu bir an olsun mutlu etmek için Bon Marche’ye götürür:

Leyla isterse geri dönüp Beyoğlu’na kadar uzanacağız, Taksim Bahçesi’ne gideceğiz, oradan Bon Marche’ye kadar gideceğiz, hep arabada. Bon Marche’de... Bakınız neler alacağımızı söylemeyeceğiz değil mi Leyla? (Halit Ziya 210).

Bon Marche’de satılan oyuncaklar, emsali ile ilk kez karşılaşılmaması açısından farklıdır. Öyle ki Bon Marche’de satılmaya başlanan yeni bir oyuncak, herkes bilir ve takip eder. *Zavallı Necdet* romanında, bir bayram günü Necdet Feridun ve diğer kişiler bir araya gelir. Bayramlaşma anında Meliha, Necdet Feridun’un elini öper. Bu durum, diğerleri arasında dalga konusu olur. Meliha, bu duruma çok kızar. Kardeşi Saffet Ferit Bey, Meliha’yı bir çocuğa benzetir ve Bon Marche’de gördüğü, yatınca gözleri kapanan oyuncaktan bir tane alınması gerektiğini dile getirir:

Benim aklıma güzel bir oyuncak da geldi. Hani ya şu yattığı zaman gözlerini kapayan, kalktığı vakit açan bebekler yok mu? Canım, şu Bon Marche’de tesadüf ettiğimiz sarı saçlı, mavi gözlü bebekler, işte Necdet onlardan bir tanesini kardeşime... (Safvet Nezihî 35).

Bon Marche’den hediyelik oyuncak alma isteği, *Mai ve Siyah* romanında da yer alır. Ahmet Cemil, Beyoğlu mağazalarının önünde vakit geçirmekten keyif alır. Öyle ki Bon Marche’ye uğramayı asla ihmal etmez. Yine bir Bon Marche ziyaretinde âşık olduğu kadına, Lamia’ya, rastlar:

Bon Marche’nin önüne gelerek içeri girdi. Zaten Beyoğlu’ndan işsiz geçtikçe buraya bir kere girip çıkmak âdetiydi. Henüz o kadar kalabalık yoktu, ilerledi, çocuk oyuncaklarının yanına kadar geldi, ellerinde çalpara, başında maili kırmızılı bir külahla gelip geçenlere gülmüseyen bir soytarıya bakmakla meşgulken arkasından kendisine yabancı olmayan bir tatlı sesin bir hayret seslenişiyse, “A! Cemil Bey!” dediğini işitti (Halit Ziya 121-122).

Oyuncak, hediyelik eşya ve vitrinleri süsleyen kandilleri ile Bon Marche, görülmektedir ki Edebiyat-ı Cedide romanlarında Beyoğlu’nun vazgeçilmez mekânlarındandır.

Guguklu saatleriyle meşhur olan bir diğer mağaza Bazar dü Levan’dır (bkz. Ek 3). Mağaza, Adolf Paluka isimli bir Alman tarafından kurulur. İlk dönemler mağazanın ismi, Magazin Universal’dır. Alman Pazarı (Bazar Allemand) olarak bilinen mağaza, sonraları tabelasında yer alan “Bazar dü Levan” ismini alır. Mağaza, sattığı ürünler sayesinde kısa zamanda başarıyı yakalar. Bazar dü Levan’da Bavvera birası, mobilya, çadır, mücevher, av araçları, guguklu saat, evcil hayvanlar gibi pek çok farklı ürün satılır. Mekânın en dikkat çeken özelliği, saatleridir. Dükkâna giren müşterileri binbir çeşit “tik tak” sesi karşılar. Mağazanın en zengin reyonlarından biri de maymunların, egzotik hayvanların sergilendiği yerdir. II. Abdülhamit, bu ender hayvanların en meraklı alıcılarından. Ürünlerin büyük kısmı Almanya, İngiltere, Fransa ve Amerika’dan ithal edilir. Mağaza, varlığını Cumhuriyet Dönemi’ne kadar devam ettirmiştir (Akıncı 383; Batur ve Yenal 154; Duhanî 106).

Aşk-ı Memnu romanında Nihal, annesini kaybettikten sonra evde onlarla beraber yaşayan ev ahalisine farklı bir yakınlık hisseder. Gününün çoğunu, işi gereği mutfakta geçiren Cemile’ye, Nesrin’e, Şayeste ve Şakire

Hanım’a Nihal’in hissiyatı başkadır. Beyaz mermerlerle döşeli, daima son derece temiz ve insana iştah veren mutfaktaki eşyaların Bazar Allemond’dan alındığı belirtilir:

Bazar Allemond’dan alınmış tencereler, sahanlar, bütün bir salon eşyası sanılacak kadar zarif ve narin şeyler, sarmaşıkların yeşilliklerinden süzülerek giren güneş ışıkları altında temizliklerinin parıltılarını serperlerdi. Artık burada, bu sevimli mutfağın içinde, kendisine bağlılıklarını bütün ruhuyla hissettiği bu insanların arasında şakalarla, sahte kavgalarla, itişip kakışmalarla, kahkahalarla geçen saatleri, Nihal bütün kalbini ısıtan bir saadet duyarak geçirirdi (Halit Ziya 65).

Zavallı Necdet romanında, Necdet Feridun ve arkadaşı, okuldan sonra âdet edindikleri Beyoğlu gezmeleri esnasında mutlaka Bon Marche’ye, Bazar dü Levan’a uğrarlar. Bu mağazalarda gezmek, iki mektep talebesi için keyifli vakit geçirme yöntemidir. Araları bozuk olduğu bir gün, Beyoğlu’na gidişleri şöyle anlatılır: “Sonunda tatil günü geldi, mektepten çıktık. Fakat bu defa birbirimize küsmüş gibi her zamanki âdetimizin aksine Bon Marche’yi gezmedik, Pazar Alman’a uğramadık” (Safvet Nezihî 45).

Edebiyat-ı Cedide romanlarında anlatılan bir diğer mekân Botter Apartmanı’dır (bkz. Ek 4). Beyoğlu’nda ilk modaevi Jean Botter tarafından 1900 yılında açılır. Jean Botter, 1880 yılında Hollanda’dan İstanbul’a gelmiş ve Yıldız Sarayı’na kıyafetler diken biridir. Sarayda düzgün çalışması, çalışkanlığı, işine titizlenmesi, klasik ve modernliği beraber kullanması ile dikkat çeker ve Sultan II. Abdülhamit’e elbise diker. Jean Botter, Osmanlı’da ilk beyaz gelinliği II. Abdülhamit’in kızı Naime Sultan için dikmesiyle bilinen saray terzisi-dir. 1898 yılında Botter arsayı satın alır ve ülkenin ilk modaevi unvanını alacak olan “Casa Botter’in” yapımına başlar. Mimar Raimondo D’Aronco, tüm cephe düzeninde Art Nouveau’nun Avusturya kolu olan Viyana Sezessyonu’nu uyguladığı görülür. Birinci kattaki kavisli küçük balkon, üst kattaki diğer balkoncular, terasın tüm demir korkulukları ve yüzeyi, yoğun bitkisel bezemeler, mimarın tasarımının Viyana dışındaki en önemli örnekleri olarak görülür. Apartmanın cephesindeki, bitki motifli bordürler, çiçeklerle taçlanmış insan başı figürler, vitray ve aydınlatma elemanları dikkat çeker. Jean Botter’in ölümünden sonra yapı, pek çok kez el değiştirmiştir (Akıncı 241; Batur ve Yenal 186; Duhani 91).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu Nisan 2023’te tamamlanarak açılan Botter Apartmanı, *Edebiyat-ı Cedide* romanlarından *Zavallı Necdet*’te geçer. Necdet Feridun, varlıklı bir aileye mensuptur. Sarı lepiska saçlarıyla çapkın bir kişidir. Kadınlar tarafından beğenilmekten ve kadınlarla yaşadığı anılarını arkadaşlarıyla paylaşmaktan çok keyif alır. Giysilerini Beyoğlu’nun seçkin mağazalarından tedarik eder. Kostümlerini Botter’e sipariş verir: “Daireye biraz uğradıktan sonra kâh bir ayakkabı

ısmarlamak için Bergui²'den bazen yazlık bir kostüm siparişi için Botter'e uğrar, vakit geçirirdim" (Safvet Nezihî 7).

Romanlarda bahsi geçen bir diğer alışveriş mekânı ise Baker'dir (bkz. Ek 5). Ürün çeşitliği bakımından Bon Marche'ye benzeyen mağaza, mobilya, mutfak eşyası, bisiklet, spor malzemeleri, kumaş, tuhafiyeye, av silahları, duvar saatleri ve kol saatlerine kadar çeşitli ürünlerin satıldığı bir alışveriş merkezidir. En çok da guguklu saati ilgi görür. 1900'lü yıllarda mağazada kedi, köpek, kuş, balık gibi pet ürünleri de satılır. Bu reyon, İstanbul'un en büyük hayvan bölümü olup kuş meraklısı II. Abdülhamit, bu mağazanın da en önemli müşterisi olduğu için özellikle tropikal kuşlar getirilmiştir (Akıncı 383; Batur ve Yenal 154).

Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında Suat ve Süreyya yaşadıkları bağ evinden hiç memnun değillerdir. Boğaz'a nazır bir yalıya taşınmanın hayaliyle yaşarlar. Sonunda bulup buluşturdukları parayla bir yalı kiralarlar. Kiraladıkları bu yalının tefrişatı için Necip ve Süreyya, Baker'in önünde birbirlerine rast gelirler, yürüyerek dükkâna girerler. Yeni kiralanmış yalının alışverişi buradan yapılacaktır. Baker, seçkin ürünleriyle yeni eve taşınan kişiler için ilk tercih edilen mağazalardandır:

Bir daha on gün sonra Baker'in önünde rast geldiler. Necip, Beyoğlu'na doğru yürürken arkasından birinin kolundan tuttuğunu hissetti, dönünce Süreyya'yı gördü:

-Oo, nereden böyle?

Öbürü elinden tutup Baker'e doğru yürüyerek:

-Ya sen? Dedi. Kırklara mı karıştın, ne oldu? Bizi yarı yolda yalnız bırakmak (Mehmet Rauf 31).

Kırk Hayatlar romanında yeni yaptırdıkları evlerine geçecek olan Ömer Behiç ve ailesi, her şeyin yeni ve seçkin olmasını ister. Baker dükkânının döşemeleri, onlar için iyi bir örnektir:

Bütün alınacak şeyleri nefis ve seçkin istiyordu. Beyoğlu'nda görül-müş mutfak takımlarından, bir yerde keşfedilmiş sofraya kap kacağından, Baker'in kilim döşemelerinden bahsediyor, karısına en ufak eşyaya kadar satın alacak bir yer gösteriyordu (Halit Ziya 40).

2. Yeme-İçme ve Konaklama Mekânı Olarak Beyoğlu

Edebiyat-ı Cedide romanlarında pek çok yeme-içme mekânı bulunur, varlığını günümüze kadar sürdüren dönemin pastanesi Lebon, (bkz. Ek 6) bunlardan biridir. Lebon, Cafe de Saint Petersbourg ismiyle Charles Bourdon tarafından açılır. Pasta kültürü, Beyoğlu'nda Bourdon ile başlar. Rus

² Beyoğlu'nda ısmarlama ayakkabı yapan dönemin ünlü ayakkabıcısı.

Sefareti'nin karşısına açılan pastanede, öğleleri Fransız yemekleri servis edilir. Bourdon, 1862 yılında Vallauray ailesinin yanında uzun yıllar çalışmış olan Edouard Lebon ile daha iyi bir ekip kurmak için birliktelik sağlar. Yıldız Sarayı ve Fransız Sefareti için her gün pasta servisi yapılmaya başlanır. Daha sonra yeni bir mekâna taşınan pastane, çok şık ve özel bir görünüme bürünür. Asıl restoran ve balo salonu kısmı ise pasajın kapısının yanında yer alır. Bu kısım daha sonra yıkılır. Alanda düğün, balo ve kutlamalar düzenlenir. Pasta üretimi için Lemeunier firmasına özel fırınlar yaptırılır. 1888 yılında Alman Kaiser II. Wilhelm, İstanbul'a geleceği için Sultan Abdülhamit bu fırınlardan sipariş verip fırınları Yıldız Sarayı mutfağına monte ettirmiştir (Akıncı 186; Duhani 95).

Edebiyat-ı Cedide romanlarında şekerleme ve pastaların satıldığı mekân, çocuklar başta olmak üzere pek çok kişinin uğrak yeri Beyoğlu şekerlemecisi Lebon'dur. Lebon, *Aşk-ı Memnu* romanında Beyoğlu'na araba gezmelerine çıkan Adnan Bey'in oğlu Bülent'in arabacıya tarif ettiği dükkânların başında gelir: "Şimdi şekerlemeci Lebon'a diye yükselen nidaların arkası ke-silmezdi" (Halit Ziya 45).

Hayal İçinde romanında Nezih, her fırsatta Diyarülolalar'ın kızlarını takip eder. Yaptığı bütün işlerin ekseninde İzmara vardır. Birkaç akşam operaya giden Nezih'in arkadaş grubu ve Nezih, Diyarülolalar'ın kızlarını takip ederler ve Lebon'un önünde karşılaşılır: "Bir Pazar günü yine oyundan dönerken Lebon'un önünde onlara rast geldi" (Hüseyn Cahit 207).

Beyoğlu'nda hem gazino hem de restoran niteliği gösteren mekânların başında ise Cafe et Restaurant Luxembourg (bkz. Ek 7) gelmektedir. Mekân, Brun ve Bossy tarafından İstiklal Caddesi No:157'de kurulur. Cafe Luxembourg'un oldukça görkemli açılış töreni, döneminde çok konuşulmuş ve gazetelerde haber olmuştur. 16 yıl boyunca caddenin en pahalı lokantalarından biri olan Restaurant Luxembourg'ta yemek yemek önemli bir ayrıcalıktır. Özellikle cam önüne oturanlar Beyoğlu Caddesi'ndeki kalabalığı seyrederek. Lokal giriş katı kafe, birinci katı lokanta olarak hizmet verir. Hafta sonlarında ise balolar düzenlenir. 1876 yılında, işletmeciler tesisi Victor Rossi'ye devreder. Rossi, otel ve restoranı büyütmek için tesisi, Grande Rue Pera No. 128 adresindeki Devaux binasına taşır. Luxembourg, yeni adresinde daha büyük bir mekâna sahiptir. Grand Hotel Cafe et Restaurant 1900'lü yıllarda kapanmış ve Beyoğlu tarihindeki yerini almıştır (Akıncı 170).

Halit Ziya, *Mai ve Siyah* romanında Beyoğlu gazinolarının evli erkeklerin uğrak yeri olduğunu anlatır. İstanbul'un uzak yerlerinden bin türlü zahmete katlanarak gelen adamlar, Beyoğlu gazinolarında vakit geçirmekten kendini alamaz. Beyoğlu'nda çokça para harcamak zorunda kalan bu adamlar, aynı cömertliği evlerinde göstermezler:

Beyoğlu'nda bir gazino penceresinin dışarıyı görebilecek bir köşesinde türlü leziz şeylerle çayını içmek için para esirgemezken evde çocuklarına, midesine çöksün de fazla yemesin diye bayat eklemek yediren pintiler... (Halit Ziya 201).

Mai ve Siyah romanının bir başka bölümünde romancı, Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki Efendi'yi bir akşam vakti Beyoğlu'na götürür. İkili, Beyoğlu gece yaşantısını ve uğrak mekânlarını tanıtırçasına bir geceye şahit olurlar. Bir müddet Luxembourg gazinosunun camından gelip geçeni seyrederek:

-Nerede oturacağız?

Ahmet Cemil:

-Luxembourg'da dedi. Beyoğlu'nda en çok zevk aldığı yer burasıydı, orada ön tarafta bir yere oturur, önünden aşağıya yukarıya geçen halkı seyreder (Halit Ziya 92).

Luxembourg'dan sıkıldıktan sonra gidecekleri yere karar verirken de Beyoğlu'nun diğer sosyalleşme mekânlarını dile getirirler:

Ahmet Cemil için Beyoğlu'nun en eğlenceli kahvehanesi burasıdır. Canınız daha kapanç yer istiyorsa Couronne var, Gambirinus var, Centra var... Kahve kahve dolaşırız. İsterseniz Palais de Cristal'in, Concordia'nın yanlarında cam kapılı, içi daima gürültülü, kapısı açıldıkça sokağa dumana karışık kadın sesiyle bir çatlak keman ahengi fişkıran kahvelerden birine gidelim. İşte Beyoğlu, işte Beyoğlu'nun zevki! (Halit Ziya 94).

Aşk-ı Memnu romanında Behlül tanıtılırken yalnız kalmayı sevmeyen biri olduğu vurgulanır. Behlül, Beyoğlu'nda yalnız yürümek, Beyoğlu kafelerinde yalnız oturmamak, bir gezinti esnasında arabada yalnız başına kalmamak için çaba gösterir. Behlül'un tek başına kalmak istemediği mekânlardan biri de Luxembourg'dur. Romanlarda Luxembourg, kişilerin yalnızlığını giderecek bir niteliğe sahiptir: “Onun için lazım olan şey Beyoğlu'ndan yalnız geçmemek; Luxembourg'a giderse kendisini dinleyecek bir muhatap bulmak, Kâğıthane'ye gidecek olursa arabada bir kişi kalmamaktı” (Halit Ziya 73).

Zavallı Necdet romanında Necdet Feridun, Şişli'de ikamet ettikleri dönemde vaktinin büyük kısmını Beyoğlu mekânlarında geçirir. Varlıklı bir aileye mensup olan Necdet, Beyoğlu'nun kafe ve gazino mekânlarını boş bırakmaz. Cafe et Restaurant du Luxembourg bu mekânlardan biridir:

Servet yönünden de talihin lütfuna ermiş bulunuyordu. Mektepten çıktuktan sonra Necdet Feridun'u nadiren görürdüm. Şişli'de ikamet ettikleri için kış mevsimleri bazen Lüksemburg Gazinosu'nun bilardo salonunda, Concordia Tiyatrosu'nun fuayesinde kendisine tesadüf ettiğim zaman büyük bir neşeye beni selamlar, şakalaşır, sonra da adeta zorla ele geçirir (Safvet Nezihî 2).

Edebiyat-ı Cedide romanlarında ismi çok geçen mekânlardan biri de Tokatlıyan Lokantası ve Tokatlıyan Oteli'dir (bkz. Ek 8). Kafe ve lokanta alanı, Tokat ilinden göçmüş olan Mıgırdıç Tokatlıyan tarafından 1895'te açılır. Tesisin tüm mobilyaları, masaları, sandalyeleri ve koltukları, tüm çatal, kaşık, bıçak ve kaşıklar Fransa'dan getirilir. Restoran, yemek ve mezeleri ile ön plana çıkar. Kahve bölümü için hazırlanan pastalar, kekler, şekerlemeler o dönemde İstanbul'un en iyilerindedir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının otele büyük faydası olur. Savaşın başlamasıyla otelin mali durumu düzelir. Savaş zamanında balo, davet ve düğünler hiç eksik olmaz. Savaşın getirdiği zorluklar, ekmek bulmayı bile zorlaştırırken Tokatlıyan Oteli'nde lüks ve israf hız kesmeden devam eder. Daha sonra 1920'li yıllarda işletmecisi değişen mekân, aynı isimle varlığını sürdürür, iş hanına çevrilir. Hayvan çekişli tramvaylar döneminde Şişli-Pera hattının son durağı Tokatlıyan Oteli'nin önüdür. Mekâna ulaşımın kolay olması bilinirliğini artırır. Tokatlıyan Oteli, lokanta ve kafesi ile Beyoğlu kültüründe ve tarihinde çok önemli bir isimdir (Akıncı 130-131; Batur ve Yenel 87; Duhani 145).

Tokatlıyan, romanlarda keyifli bir akşam yemeği için gidilen ilk yerlerden biridir. *Salon Köşelerinde* romanında Tokatlıyan Oteli ve Tokatlıyan Lokantası yeme-içme mekânı olarak yer alır. Yabancı ailelerle Şekip, burada yemek yer. Sadece yemek değil tatlı ve dondurmaları da Tokatlıyan'da tadar. Şekip, romanda yabancı ailelerle burada çokça vakit geçirmekte, böylece Batılı bir yaşamı sergilemek istemektedir. Romanda Şekip ve yabancı ailelerin birliktelikleri Beyoğlu'nda, daha özelinde Tokatlıyan'da yaşanır: “Beyoğlu'ndan çıktım. Daha erken olduğundan önce bir dondurma yemek üzere Tokatlıyan'ın önünde arabadan inerek yukarı kattaki salona çıktım” (Safveti Ziya 72).

Mehmet Rauf'un *Menekşe* romanı, Hüseyin Bülent'in Tokatlıyan'dan çıkıp bir arabaya binerek Taksim taraflarına gitmesiyle başlar. Hüseyin Bülent Tokatlıyan'da vakit geçirmiştir: “Beyoğlu Caddesi'ni böyle kış günleri için aşırı sayılacak bir halk ile doldurulmuş olan bu şubat gününün akşamına doğru Tokatlıyan'ın kapısının önüne çıktığı vakit Taksim tarafını gösterir” (Mehmet Rauf 15).

Zavallı Necdet romanında, Necdet Feridun için Tokatlıyan'ın yeri ayrıdır. Beyoğlu'nda bulunduğu zamanlarda acıktığı zaman aklına ilk Tokatlıyan gelir. Necdet Feridun, mekânın sahibi Mıgırdıç Tokatlıyan'ın yemeklerinin meşhurluğunu ifade eder ve mekândan ayrıntılarıyla bahseder:

Bedesten'de bir süre dolaştıktan sonra insan açlık belirtilerini hissetti mi, hemen akla doğal olarak Tokatlıyan Lokantası gelir. Mıgırdıç Efendi nefis yemekler pişirmekle meşhurdur. O gün Bedesten'deki gezintiye son verdikten sonra ben de öyle yaptım. Kuyumcular içinden geçerek Tokatlıyan lokantasının yolunu tuttum. Dönem merdivenlerden çıkıp da kendime tenhaca bir masa aramaktayken sol tarafta köşeye tesadüf eden sofraya gözüme ilişti. Dinlenmek, bir nefes almak için hemen kadife sandalyeye

oturduğum ve süslü yemek listesini incelemeye başladım. Hayret etmeyiniz. Büyük lokantaların listeleri incelemeye değerdir. Orada ismini şimdiye kadar işitmediğimiz garip yemeklere tesadüf ederiz (Safvet Nezihî 39).

Necdet Feridun, Meliha ile olan gizli aşkının ayrıntılarını bir arkadaşına anlatarak rahatlar. Bu elemli aşk macerasını arkadaşına Tokatlıyan'da anlatır. Tokatlıyan, kişilerin sıkıntılarını, arkadaşlarıyla dertleşme ortamını sunabilecek bir mekândır. Mıgırdıç Efendi'nin mekânında yemek alanının haricinde koyu sohbetlerin yapılarak içkilerin yudumlanacağı bir bölüm de vardır:

Hatırlıyor musun? Midilli'den geldikten bir süre sonra Tokatlıyan'ın İstanbul'daki lokantasında sana tesadüf etmiştim. O zaman maceramın devamını anlattığım sırada Meliha'dan pek çekindiğimi ve vaziyetin neticesinden korktuğumu söylemiştim (Safvet Nezihî 39).

Zavallı Necdet romanında Meliha'ya olan tutkusu Necdet'i hasta etmeye yetmiştir. Ona Meliha'yı hatırlatan her türlü alandan uzaklaşmak ister, yemekleri dışarıda yer. Tercih ettiği mekânların başında da yine Tokatlıyan gelir: “Akşam yemeğini bazen bahçedeki lokantada ve bazen de Tokatlıyan'da yiyordum. Bazı kere biraz vakit geçirmek için piyasa etmeye bile mecbur oluyordum” (Safvet Nezihî 79).

Eylül romanında Suat, tek keyfi balık tutmak olan müziğe ilgisi olmayan kocası Süreyya'dan uzaklaşarak saatlerce sanat sohbetleri edebildiği Batı müziğine hâkim olan Necip'e âşık olur. Birbirlerine açılma durumları sancılı geçer. Öyle ki bir akşam yemeği esnasında konağa gelen Necip'in haberini alan Suat, yemek için aşağıya inmez. Bu durumun Necip için pek farklı mesajı vardır ve onu çok üzer. Duygusal olarak yıkılan Necip, soluğu Tokatlıyan'da alır:

Ve yemekten sonra, bir bahaneyle ellerinden kurtulup sokağa fırladığı zaman, bu ateşle yanıyordu. O kadar yanıyordu ki “Ah bir şey, bir şey” diye sızlıyordu, “bir şey, bir çare, bir şifa” birden aklına gelen fikre o kadar esir oldu ki kendini bir arabaya atarak, “Çabuk, Tokatlıyan...” dedi. Tokatlıyan, bu kış gecesinin saat onunda tenhaydı, yalnız birkaç, yemekte geç kalmış, masa başında yemekten sonrasının rahatıyla konuşmaya dalmış takımları vardı. Orada bir masaya oturdu. Garsona “Viski!” dedi, garson viskiyle soda getirmişti ve büyük bardağa bu İngiliz rakısından iki parmak kadar koydu. Necip “Koy, koy” dedi ve tek hamlede rakının yarısını içti (Mehmet Rauf 223).

Beyoğlu'nun otellerinden olan Pera Palas (bkz. Ek 9) Orient-Express'in, Uluslararası Yataklı Vagonlar ve Büyük Avrupa Ekpresleri Kumpanyası'nın, yataklı-yemekli vagonlarla İstanbul'a düzenlediği turlarla gelen yolcuların İstanbul'da konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmıştır. 1900'lü yılların en ünlü baloları otelin geniş salonlarında yapılır. Saraylar dışında ilk elektrikli asansör de bu otelde kullanılır. Ayrıca musluklarından sıcak

su akan İstanbul'daki ilk yapı olmasıyla Pera Palas oteli, bu gün de Beyoğlu'nun kimliğini oluşturan mekânların başında gelir (Akıncı 142; Batur ve Yenal 227; Duhanı 38).

Kurulduğu günden itibaren ağırladığı misafirleriyle dikkat çeken Pera Palas, Edebiyat-ı Cedide romanlarında yer aldığı haliyle şık ve zarif bir mekândır. *Aşk-ı Memnu* romanında Behlul ve Bihter'in ilişkisi yalıdağiler tarafından şüphe uyandırmaya başlar. Bu durum, Behlul ve Bihter'i rahatsız eder. Behlul, Bihter'le ilişkileri üzerine doğan şüpheleri silmek için yalı hayatından uzaklaşarak Pera Palas'a yerleşmek istediğini söyler. Amacı, üzerlerine çevrilen dikkatleri dağıtmaktır: "Size hakikati söyleyeyim mi? Bu yalı hayatından bıktım. Pera Palas'da şık, zarif bir oda, ondan sonra... Behlul, Bihter'in sesini işiterek susmuştu" (Halit Ziya 268).

Otel, romanlardaki balo ve toplantıların merkezi hâlinedir. Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* romanında Beyoğlu'yla ilgili önemli ayrıntılar yer alır. Eserin genelinde başta Pera Palas olmak üzere diğer toplantı mekânlarından sıkça bahsedilir. Romanın geneline yayılan davetler, Beyoğlu'ndaki mekânlarda yapılır. Pera Palas ve diğer mekânlarda yapılan valsler eserin geneline hâkimdir: "O akşam Pera Palas'ta büyük bir balo veriliyordu; kış mevsiminin ilk ve kibar balolarından biri olduğu için Beyoğlu'nun kibar aileleri bu daveti kaçırmamışlardı" (Safveti Ziya 3).

Romanın bir bölümünde, sevdiği kız Miss Lydia'nın yanına gitmek isteyen Şekip, otele girmekte çekingen kalır. Öyle ki kendinin orada yabancı kalacağını düşünür. Daha sonra cesaretini toplayarak herkes gibi Pera Palas'a likör içmeye gelip bir müşteri gibi girebileceğini düşünür:

Herkes gibi, mesela bilardo oynamaya, bir likör içmeye gelivermiş bir müşteri gibi Pera Palas'a giremez miydim? Şimdi Pera Palas'ın sarı atlaslarla döşenmiş ufak salonu, parlak camekânları kaloriferle ısıtılmış havasıyla gözümün önüne geliyordu (Safveti Ziya 55).

Pera Palas'tan başka bir diğer otel de Londra Oteli'dir (bkz. Ek 10). Otel, Meşrutiyet Caddesi ile Kallavi Sokak'ın kesiştiği yapı adasında Glavani Ailesi'nin ahşap konağının yerine kâğır olarak inşa edilir. Otelin ismi Avrupa'da 18. yüzyılda başlayan turizm modasından gelmektedir ki, o dönemde otel isimlerine İngiliz şehir isimleri bile verilmiştir. Otel, zamanının tüm konforunu içerecek şekilde inşa edilmiş, ağır mobilya ve şatafatlı perdelerle döşenmiştir. Otelin banyolu odaları ve hidrolik asansörü bulunur. Sonraki yıllarda Levantenler'in eski etkinliklerini kaybetmeleri üzerine otelin parlak günleri geride kalır. Otel, yüzyılı geçen tarihinde Beyoğlu'ndaki önemli yapılardan biridir (Akıncı 140; Batur ve Yenal 218).

Salon Köşelerinde romanında Şekip, Londra Oteli'nin önünden geçerken yüzüne dökülen yağmur taneleri ve kulağına çalınan müzik sesi ile düşünmeye dalar ve otelin içindeki sahneler zihninde canlanır: "Londra Oteli'nin

kapıları kapanmış, panjurları indirilmiş, yalnız merdiven yanındaki misafir salonunda ince bir keman sesi, ardından sürekli el şakırtısı duyuluyordu” (Safveti Ziya 57).

3. Lokal, Dernek, Tiyatro ve Eğitim Mekânı Olarak Beyoğlu

Beyoğlu'nun kulüplerinden olan Cercle d'Orient (bkz. Ek 11), içeri girmek için parola bilmenin zorunlu olduğu bir mekândır. Politika gereği İngilizler, gittikleri her büyük şehirde bu tür dernekler ve kulüpler kurmuşlardır. Bu sayede şehrin iş adamları, sermaye sahibi aileleri ve devlet adamları bir araya toplanarak sosyal bir çevre yaratılmıştır. Beyoğlu'nda kurulan bu cemiyetin üyeleri arasında Levantenler, azınlık mensubu bankerler, devlet adamları, it-halatçılar ve mağaza sahipleri vardır. Cercle D'Orient, savaş yıllarında, işgal kuvvetlerinin üst düzey kumandanlarının her akşam toplandığı bir mekân haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile cemiyetin Fransızca olan ismi Türkçe “Büyük Kulüp” olarak değiştirilir. Daha sonra Beyoğlu'ndaki merkez kapatılarak Çiftelhavuzlar'daki mekân kullanılmıştır (Akıncı 258; Batur ve Yenal 72; Duhanı 155).

Salon Köşelerinde romanında roman kişileri, Cercle D'Orient'in önünden geçerler: “Serklidoryan'ı geçtik, Sakızağacı Sokağına girdik” (Safveti Ziya 60).

Union Française (bkz. Ek 13) ise o dönemde İstanbul toplum hayatında önemli bir grup haline gelen Fransız kolonisi için lokal olarak projelendirilir. Cemiyetin kurucusu Monsieur Berger, İstanbul'a Fransız askeri ataşesi olarak gelir, Genel Borçlar İdaresi'nde Fransız senetlerinin temsilciliği görevini yapar. Yapı, dört katlı kârgir olarak inşa edilir. Mimar Vallauray, arsayı enine üç parçaya bölmüş, ortadaki parçaya büyük bir hol, yanlarında kalan diğer iki parçaya da toplantı odaları, kitaplık ve ofis işlevlerine uygun alanlar tasarlamıştır. Bina, 1930 ve 1970'de iki yangın geçirir (Akıncı 263; Batur ve Yenal 213; Duhanı 29).

Menekşe romanında Hüseyin Bülent, sanata olan ilgisini Union Française'de İstanbul Sosyete Müzikali tarafından verilen konseri dinleyerek gösterir. Konser, Hüseyin Bülent'in ruh âleminin derinlerinde iz bırakmıştır: “Burada, Union Française'de, İstanbul Sosyete Müzikali tarafından verilen konserlerde bir iki defa bu senfonileri dinledim; dünyada gerçek zevki hissettiğin yegâne sanayeler bunlardır zannedirim” (Mehmet Rauf 29).

Salon Köşelerinde romanında Şekip, Union Française'de verilen konferanstan çıkan mösyölerle karşılaşır. Kulübün üyeleri, seçkin varlıklı kişilerdir. Fransız kolonisi mensupları, sefaret çalışanları kulübün başlıca üyeleridir: “Saat on birden sonra Union Française'deki konferanstan birkaç mösyö geldiler” (Safveti Ziya 38).

Osmanlı modernleşmesinin en önemli eğitim kurumu Galatasaray Lisesi'dir (bkz. Ek 12). Okul, Sultan Abdülaziz Devri'nde kurulmuş ve öğrenci

kaydına 1868’de başlamıştır. Fransız eğitimci Ernest de Salve, okulun müdürlüğüne tayin edilir. Ayrıca ihtiyaç duyulan diğer Fransız öğretmen ve mubas-sırlar da İstanbul’a getirilir. Ders araç gereçlerinden, karyolalara kadar pek çok eşya Fransa’dan getirilerek öğrencilere seçkin bir ortam sunulur. 1908-1910 yılları arasında, yenilikçi kişiliğiyle öne çıkan Tefvik Fikret, okul müdürlüğüne getirilir. Bugünkü binada yer alan Büyük Amfi, Tefvik Fikret Salonu, Biyoloji, Fizik, Kimya laboratuvarları onun döneminde eklenen birimlerdir. (Şişman 323; Akıncı 273; Batur ve Yenal 102).

Galatasaray Lisesi, Edebiyat-ı Cedide romanlarının dikkat çeken eğitim kurumudur. Roman kişilerinin bir kısmı eğitimini burada tamamlamış ve farklı kademelerde devlet kurumlarında memuriyet hayatlarına başlamışlardır. *Zavallı Necdet* romanında Necdet Feridun’un âşık olduğu Meliha’yı, Necdet’in arkadaşı İbrahim Şemsi ile evlendirmeye karar verirler. Meliha’nın ailesi, arkadaşının huyunu Necdet Feridun’a sorarlar. Necdet Feridun, Galatasaray Lisesi’nden tanıdığı İbrahim Şemsi Bey’i yere göğe sığdıramaz: “Pek güzel layıkıyla tanırım. Mekteb-i Sultani’de altı sene bir sınıfta eğitim gördük. Mekteb-i Sultani’den çıktuktan sonra asker olmak istedi” (Safvet Nezih 21).

Aşk-ı Memnu romanında Behlul, Galatasay Lisesi’nde eğitim alması için ailesi tarafından İstanbul’da bırakılır: “Babası vilayetlerden birine memur olarak gittikten sonra Behlul Galatasaray’nda yatılı olarak bırakılmıştı. Haftada bir gece Adnan Bey’in yalısına giderdi” (Halit Ziya Uşaklıgil 72).

Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Hayal İçinde* romanında Nezih, âşık olduğu Diyapulolar’ın kızı Zomulato hakkında sürekli araştırma yaparak sağlıklı bilgi almaya çalışır. Yaptığı araştırmalar sonucunda, Zomulato’nun Galatasaray Lisesi’nde bir süre eğitim aldıktan sonra Paris’e gittiğini öğrenir: “Ha, bilirim, dedi. İsmi Zomulato’dur. Mekteb-i Sultani’de bir parça bulundu. Sonra Paris’e gitti, enjenyör geldi” (Hüseyin Cahit 51).

Romanlarda ismi geçen sosyalleşme mekânlardan bir diğeri de Palais de Cristal’dır (bkz. Ek 14). Palais de Cristal, 1800’lü yıllarda açılır. Daha önce yerinde Fransız tiyatrosu bulunmaktadır. Tiyatro, Pera eğlence hayatının önemli merkezlerinden biri haline gelir. Bu durumun oluşmasında iki Fransız işletmecinin buranın restoranını tamamlaması, öğle ve akşam yemeklerinde alakart, tabldot yemekler çıkmaya başlaması etkili olmuştur. 1890’lı yıllarda Beyoğlu’nda bazı lokantalar kapanınca tiyatro salonu bu durumdan faydalanır, mekân yenilenir. Palais de Cristal’de tavan yeniden aydınlatılır ve süslemele-riyle 1910 yılına kadar caddenin en önemli eğlence mekânlarından birisidir. Palais de Cristal, 1923 yılında yıkılarak yerine Elhamra Pasajı inşa edilmiştir (Akıncı 206; Batur ve Yenal 126; Duhani 120).

Mai ve Siyah romanında Ahmet Cemil’in gazeteden arkadaşı olan Raci, Beyoğlu gazinolarının büyüüne kapılır. Evde kendine muhtaç olan çocuğu ve karısını geride bırakarak Palais de Cristal’i kendisine mesken edinir: “Ahmet Cemil, Raci’nin ikide bir Palais de Cristal’de geç vakte kadar kaldıktan sonra

geceyi de evinden başka bir yerde geçirdiğini bilir. Kaç kere bedbaht karısı matbaanın kapısına kadar gelir” (Halit Ziya 18).

Romanda, Ahmet Şevki ve Ahmet Cemil, Beyoğlu gazinolarına kendini kaptıran Raci’yi evine dönmeye ikna etmek için bir akşam Beyoğlu’na gitmeye karar verirler. Ahmet Cemil, bu gezinti esnasında Palais de Cristal hakkında Ahmet Şevki’ye şöyle bir bilgi verir:

Kahve kahve dolaşırız, demiştim. İsterseniz Palais de Cristal’in, Concordia’nın yanında cam kapılı, içi daima gürültülü, kapısı açıldıkça sokağa dumanla karışık kadın sesiyle bir çatlak keman ahengi fişkıran kahvelerden birine gidelim... Palais de Cristal’in merdivenlerinden çıkarken Ahmet Cemil arkadaşına dedi ki:

- *İşte İstanbul’un en yüksek eğlence yeri.*
- Ve kendi şivesine uydurarak tercüme etti:*
- *Kasr-ı Billûr.*
- *Kıymeti itibariyle mi yüksekliği itibariyle mi?*
- *Her iki şekilde (Halit Ziya 95).*

Batı tarzı tiyatro Osmanlı toplum hayatına geç girmesine rağmen sonrasında etkili ve yetkin bir yapıya kavuşmuştur. Beyoğlu’ndaki tiyatro mekânları bu açıdan Edebiyat-ı Cedide romanlarında yer alır. Beyoğlu’ndaki tiyatrolarından Concordia tiyatrosu (bkz. Ek 15) 1870 Beyoğlu Yangını’ndan sonra kurulmuştur. Birçok tiyatro binasının yangınla tahrip olmasıyla cadde-deki tiyatro ihtiyacını Concordia tiyatrosu karşılar. Tiyatro sahnesi çok küçük olan mekânda ancak 5-6 oyuncu oynayabilmiştir (Akıncı, 205; Duhani 120).

Tiyatro, roman kişilerinin sosyalleştikleri önemli alanlardandır. Birçok tiyatro kumpanyası, gösterilerini toplumla burada buluşturur. Tiyatroya hevesli roman kişileri, tiyatrolarda bolca vakit geçirir. *Aşk-ı Memnu* romanında Behlul de can sıkıntısı hiç geçmeyen biri olarak tiyatrolara sıkça uğrar. Eğlenmek için bir operetin nağmelerine kapılmak, Erenköy bağlarında siyah çarşafli bir kadın peşinde gezmek, pazar günleri Concordia’nın şarkıcı kadınlarının biriyle Maslak’a gidip bir cuma günü Çırçır Suyu’nda saz dinlemek Behlul’un rutinlerindedir: “Bir pazar günü Concordia’nın şarkıcı kadınlarından birini arabayla Maslak’a götürür, bir cuma günü Çırçır Suyu’nda saz dinlerdi. İstanbul’un hiçbir mekân yoktu ki Behlul oradan bir zevk payı almasın” (Halit Ziya 72).

Behlul’un çapkınlıkları ve Beyoğlu mekânlarındaki serüvenleri *Aşk-ı Memnu* romanında geniş yer tutar. Behlul, Nihal’i piyano başına oturtturarak ona getirdiği notaları dinleyip hülyalara daldığında duyduğu bir ezgi ona hiç yabancı gelmez ve eserin kapağına bakarak hemen hatırlar. Eseri ilk kez Concordia sahnesinde Hollandalı şarkıcı kız Kette’den duymuştur:

Bu, bir sene önce bütün Beyoğlu'nun ağzında dolaşan bir havaydı ki birinci defa olarak Concordia sahnesinde bir Hollandalı kızdan işitilmişti. O vakit Behlul bu parçayı özel olarak getirtmişti. Nihal şimdi onu çalarken Behlul kendisini Concordia'da çalgın arkadaşlarının arasında görüyordu (Halit Ziya 255).

Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında gizli âşıklar Necip ve Suat; müzik, opera ve tiyatroya meraklılardır. Onları bu yasak aşka iten durum, her ikisinin de sanata olan bağlılıklarıdır. Necip'le Suat sık sık musiki ve tiyatro konusunda uzun sohbetler yaparlar. Necip ve Suat, sadece mekânla yetinmez. Orada yer alan bütün sanatçıları da yakinen tanırlar. Concordia'da yer alan hastalıklı bir kız bahsi de şöyle geçer:

Bir zamanlar Concordia'ya giderken bilmem hatırlar mısın ince, hastalıklı bir sarışın kız söylenir dururdu.

Ve elindeki notayı piyanonun önüne koyarak:

-“Santa Lucia, Barkarola” dedi (Mehmet Rauf 133).

Mai ve Siyah romanında ise Ahmet Cemil, Ahmet Şevki Efendi'ye mekân beğendirirken Concordia'nın etrafında gürültülü eğlence mekânlarından bahseder. Beyoğlu, her türlü insana hitap edecek mekân çeşitliliğine sahiptir ve Ahmet Cemil, Ahmet Şevki Efendi'nin bu mekânlardan birini seçmesini ister: “İsterseniz Concordia'nın yanlarında cam kapılı, içi daima gürültülü, kapısı açıldıkça sokağa dumanla karışık kadın sesiyle çatlak keman ahengi fişkıran kahvelerden birine gidelim” (Halit Ziya 94).

Salon Köşelerinde romanı da Concordia ve artistlerinin anlatıldığı bir diğer eserdir. Anlaşılır ki Concordia mekân olmanın haricinde romanlarda sanatçıları ve çalışanlarıyla kendine yer bulan bir üne sahiptir: “Benim!.. Mini-mini!.. Ve sonra Sızıska! Yani Kristal'in, Konkordiya'nın en ucuz, orta malı fahişesi!” (Safveti Ziya 5).

Ayrıca *Zavallı Necdet* romanında Necdet Feridun, arkadaşıyla Concordia tiyatrosunun fuayesinde karşılaşır, üstelik Concordia tiyatrosunda çalışan Bertha kardeşlerin küçüğüne de âşıktır:

Kış mevsimleri bazen Luxemburg'ta, bilardo salonunda, Concordia tiyatrosunun fuayesinde kendine tesadüf ettiğim zaman büyük bir neşeyle beni selamlar, şakalaşır (Safvet Nezihi 2).

Hâlbuki ben o zaman havai hevesime bağlı ve zevkime tutkundum. O sene Concordia Tiyatrosu'na gelmiş olan Bertha kardeşlerin küçüğünü seviyordum (Safvet Nezihi 97).

Tepebaşı Bahçesi (bkz. Ek 17) bünyesinde bulundurduğu yazlık ve kışlık tiyatro sahneleriyle Edebiyat-ı Cedide romanlarında kendine yer bulmuş açık bir mekândır. Bugün Tepebaşı Bahçesi'nin bulunduğu alanda katlı bir

otopark bulunmaktadır. 1871 yılında başlayan Karaköy-Beyoğlu tünel inşaatından çıkan toprak da bu alana yığılır. Zaman içerisinde Beyoğlu Belediyesi bu alana park inşa eder ve alana “Jardin Publique” adı verir. Bahçe, tiyatrosu olan bir mesire alanı olarak planlanır, bahçenin yapımı başladıktan sonra, 1872 yılında bir İtalyan tiyatrosu kurulması düşünülür ancak Tepebaşı Bahçesi 1880 yılında tamamlanır, tiyatro yapımı gerçekleşmez. 1890 yılında dönemin İstanbul Belediye Başkanı Rıdvan Paşa, Beyoğlu’nda birçok tiyatro yapan Hosep Aznavur’a bu işi verir. Tepebaşı Tiyatrosu, o dönemdeki adıyla Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu, zamanın diğer büyük salonlarında olduğu gibi bünyesinde sabit bir topluluk barındırır. Tiyatro 54 yıl boyunca Dârülbedâyi’nin de ana sahnesi olmuştur (Akıncı 212; Batur ve Yenal 222).

Tepebaşı Tiyatrosu ve tiyatrodaki çalışan sanatçılar, Edebiyat-ı Cedide romanlarında çokça yer alır. Çapkın roman kahramanları, pahalı hediyelerle kandırdıkları tiyatro oyuncularıyla vakit geçirir. Bu çapkın kahramanların başında *Aşk-ı Memnu*’nun Behlül’ü ve *Zavallı Necdet* romanının Necdet Feridun’u gelir. Bahçesinde yemekli toplantılar yapılabilen bu mekânda, akşamları gruplar hâlinde gelenler eğlenceli vakitler geçirir.

Anlatıcı, *Mai ve Siyah* romanının giriş kısmında yazarların yemekli toplantısının Tepebaşı Bahçesi’nde yapıldığını söyler: “Bu gece işte, Tepebaşı Bahçesi’nde yazı kuruluna o ziyafet veriliyordu” (Halit Ziya 1).

Salon Köşelerinde romanında anlatıcı, Pera Palas’tan çıktıktan sonra ileride Tepebaşı Tiyatrosu’ndan çıkan maskeli kişileri görür. Tepebaşı Tiyatrosu maskeli eğlencelerin de mekânıdır: “Boş gözlerle sokağa bakmaya başladım: Tepebaşı Tiyatrosu’ndan birçok maskeler gülüşerek, bağırarak, latife ederek çıkıyorlardı” (Safveti Ziya 30).

Maskeli baloların ve diğer etkinliklerin, Edebiyat-ı Cedide romanlarında yer alan sosyalleşme alanlarından olduğu anlaşılabilir. *Ferdâ-yı Garâm* romanında Macit, Sermet’e giyim konusunda ne kadar hassas ve takıntılı olduğunu anlatır. Kaba bir potin giymiş adamı görmemek için Les Petits-Champs yani Tepebaşı Bahçesi’ndeki tiyatrodaki yerini değiştirmek zorunda kaldığını şöyle dile getirir: “Bir gün de fena, kaba bir potin giymiş bir adam, Pötişan’da yerimi değiştirmeye, bu yüzden karşımdaki güzel bir kadının seyirinden vazgeçmeye mecbur etti” (Mehmet Rauf 22).

Tepebaşı Tiyatrosu’nun sosyalleşmek için önemli mekânlardan biri olduğu, birçok tiyatro kumpanyasının dönem itibarıyla Tepebaşı Tiyatrosu’nda sahne almasından anlaşılabilir. Seyirci, yeni bir temaşa çeşidini görmek ve eğlenmek isterken farkında olmadan Batı medeniyetinin günlük hayatına dair pek çok unsuru da benimser (Budak 408). Toplum, Batı’yı bu tiyatro kumpanyaları ile seyretme ve inceleme fırsatı bulur. Gündelik yaşantıların, kişiler arasındaki ilişki durumlarının, giyilen kıyafetlerin, yeme ve içme durumlarının sahnelenmesi, topluma batıyı tecrübe etme fırsatı sağlar.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayal İçinde* romanın büyük bir kısmında olaylar, Tepebaşı Bahçesi'nde geçer: "Akşamüzeri Tepebaşı Bahçesi'ne gidiyor musunuz? Tesadüfen bizim Amor'a rast gelirsiniz, rica ederim ona bakarak iki satır bir şey yazıp bana gönderiniz" (Hüseyin Cahit 140).

Zavallı Necdet romanında Necdet Feridun Meliha'ya olan aşkının acısını Beyoğlu mekânlarında yaşar. Beyoğlu mekânlarının, sinir rahatsızlığına iyi geldiğini düşünür:

Ancak akşam oldu mu başka bir dünyaya dalıyordum. Beyoğlu âleminin, medeniyet kargaşasının dalgaları arasına karışıyordum. Akşamüzeri Tepebaşı Bahçesi'ne gidiyordum. Bir köşeye çekilerek, dönüp dolaşmaya kendini kaptırılmış olan madamları, matmazelleri seyre dalıyordum (Safvet Nezihî 79).

Edebiyat-ı Cedide romanlarında ismi geçen bir diğer tiyatro da Odeon tiyatrosudur (bkz. Ek 16). Tiyatro, 1875 yılında açılır. Tiyatronun salonu bembeyazdır ve diğer detayları ise altın yaldızlarla boyanır. Tiyatronun salonu 60, sahnesi ise 280 gaz lambasıyla aydınlatılır. Öncelikle sirk olarak açılan tiyatro, sonra balkonlu bir yapıya taşınır, daha sonraları sinemaya dönüştürülür. Günümüzde Odeon tiyatrosunun yerinde bir alışveriş merkezi bulunmaktadır (Akıncı 210).

Salon Köşelerinde romanında yol üzerinde ilerleyen Şekip, tiyatronun önünden geçer: "Tokatlıyan'ı geçtik. Odeon'un önünde yine aynı halk... Pervasız, hissiz adamlar" (Safveti Ziya 5).

Aşk-ı Memnu romanında Behlül, kış aylarını Odeon'un balolarında geçirir: "Ramazan akşamlarında Direklerarası gezmelerini sürdürür, kışın Odeon'un balolarında ortalığı neşesinin gürültüsüne boğardı" (Halit Ziya 73).

Sonuç

Sanat ve edebiyat, mekân kurgusuyla bilinçli veya bilinçdışı olarak, bireyin çevresiyle ve nesneyle olan ilişkisinin en net biçimde gözlemlenebildiği yapılarıdır. Mekân, bireyin yaşadığı fiziki ve ruhi çevrenin tasvirinin bir şekilde ortaya konulabilmesi açısından değer taşır. Dolayısıyla sanatkar hem mekânda yaşar hem de yaşadığı mekânı en ince ayrıntılarına kadar sanat eserinde yaşatır. Bir değişim ve yenileşme sürecine giren Türk edebiyatı için Beyoğlu, Doğu ile Batı arasında kendini arayan aydınlar ve roman kahramanları için vazgeçilmez bir mekândır.

Edebiyat-ı Cedide romanlarında mekân, Beyoğlu ve Beyoğlu'nun mağazalarıdır. Beyoğlu, cazibe merkezi göreviyle romanlarda Avrupa'nın küçük ama etkili bir sahnesi olmuştur. Bölgenin gayrimüslim halka ev sahipliği yapması, pek çok sefaretî bünyesinde barındırarak tüccar, bürokrat ve gezgine yaşam alanı olması yenileşmenin ve değişimin tüm yönleriyle izlenmesi açısından kıymetlidir. Edebiyat-ı Cedide romanlarının kahramanları, Doğu ile

Batı arasında kalan insanın kendi varlığını çözme, evrende bulunduğu yeri anlama sürecinde bir arayış içindedirler. İçinde yaşadığı toplumdan farklı bir dünyayı hisseden ve yaşayan roman kahramanlarının bu arayışları ve arayışın ruhlarında yarattığı derin kırıklıkların ve ruhi tasvirlerin izleri, Beyoğlu mekânları vesilesiyle izlenebilmektedir. Aslında yaşadığı toplumdan ayrı bir dünyayı tecrübe eden aydınların fiziki ve ruhi tasvirleri, edebi eserler vasıtasıyla toplum hayatının geneline de belli oranda ve çerçevede işaret eder demek, çok da yanlış olmasa gerektir. Nitekim mekânın bireyin dünyasındaki tesirini, bugün de Türkiye toplum hayatında sosyal medya başta olmak üzere tüm alanlarda görmek mümkündür. Memnuniyetsizlikler, mutluluklar, mutsuzluklar, kimlik arayışları veya kimlik gösterileri-göstergeleri, istekler vs. bilinçli veya bilinçaltı olarak mekândan yansımakta ve mekân vesilesiyle okunabilmektedir.

Edebiyat-ı Cedide Kitaplığı'nda yer alan romanlardan *Aşk-ı Memnu*, *Hayal İçinde*, *Eylül*, *Mai ve Siyah*, *Salon Köşelerinde*, *Ferda-yı Garâm*, *Genç Kız Kalbi* ve *Menekşe* ile muhteva açısından önemi dolayısıyla *Kırık Hayatlar* ve *Zavallı Necdet* bu çalışmada Beyoğlu'nun incelendiği eserlerdir.

Toplumun Batı'yı tecrübe etme noktasında yanı başında bulunduğu başlıca mekân Beyoğlu'dur. Oluşan Beyoğlu cazibesinin çerçevesini çizmek için romanlarda yer alan Beyoğlu mekânları, üç başlık altında incelenmiştir. Birinci başlıkta, toplumun ilk kez karşılaştığı ürünleri alma fırsatı bulunduğu alaf-ranga alışveriş mağazalarına yer verilmiştir. Bu mağazalarda, Avrupa'dan temin edilen ve insanların birçoğuyla ilk kez karşılaştığı ürünler satılmıştır. İkinci başlıkta, Batı'nın günlük yaşantısını gözler önüne seren yeme-içme ve konaklama, eğlence mekânları incelenmiştir. Gayrimüslimler tarafından işlenen bu mekânlar, daha önce tadılmamış lezzetleri müşterilerine sunarak Beyoğlu cazibesini oluşturan unsurlar arasındaki yerini almıştır. Üçüncü başlıkta ise lokal, dernek, tiyatro ve eğitim mekânları değerlendirilmiştir. Gazinolar, müzikli eğlencelerin yapıldığı oteller ve Avrupalı kumpanyalar tarafından eserlerin sahnelendiği tiyatrolar romanlarındaki sosyalleşmenin merkezini oluştururken sadece Beyoğlu'nun değil tüm Osmanlı toplumunun Avrupalı yüzü olan Galatasaray Sultanisi de roman kahramanlarının eğitim mekânıdır.

KAYNAKLAR

Akıncı, Turan. *Beyoğlu Yapılar, Mekânlar, İnsanlar(1831-1923)*. Remzi Kitabevi, 2018.

Bachelard, Gaston. *Uzanım Poetikası*. İthaki Yayınları, 2008.

Batur, Enis, ve Engin Yenal. *Bir Beyoğlu Fotoromanı*. Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları, 2020.

Budak, Ali. *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2008.

- Çıkla, Selçuk. *Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı*. Akçağ Yayınları, 2004.
- Duhani, Said Naum. *Eski İnsanlar, Eski Evler, 19.Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası*. Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Casusları*. Kronik Yayıncılık, 2021.
- Halit Ziya Uşaklıgil. *Mai ve Siyah*. Hazırlayan Ali Faruk Ersöz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Halit Ziya Uşaklıgil. *Aşk-ı Memnu*. Hazırlayan Ali Faruk Ersöz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Halit Ziya Uşaklıgil. *Kırık Hayatlar*. Editör Mustafa Çelik Doğan, Can Sanat Yayınları, 2020.
- Hüseyin Cahit Yalçın. *Hayal İçinde*. Hazırlayan Gökhan Tunç, Hitabevi Yayınları, 2019.
- Halit Ziya Uşaklıgil. *Edebiyat Anıları*. Hazırlayan Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.
- Kaplan, Mehmet. *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*. Dergâh Yayınları, 2022.
- Kavcar, Cahit. *Batılılaşma Açısından Edebiyat-ı Cedide Romanı*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Mehmet Rauf. *Eylül*. Hazırlayan Pınar Güven ve Berire Umaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Mehmet Rauf. *Ferdâ-yı Garâm*. Hazırlayan Mehmet Kanar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Mehmet Rauf. *Menekşe*. Hazırlayan Ertan Engin, Palet Yayınları, 2012.
- Okay, Mehmet Orhan. "Edebiyât-ı Cedîde." *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 398-399.
- Parlatır, İsmail. "Edebiyat-ı Cedide ." *İslam Ansiklopedisi*, c. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 573-575.
- Safvet Nezihi. *Zavallı Necdet*. Hazırlayan Banu İşlet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Safveti Ziya. *Salon Köşelerinde*. Hazırlayan Nuri Akbayır, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Şişman, Adnan. "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi." *İslam Ansiklopedisi*, c. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, ss. 323-326.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Çağlayan Kitabevi. 1997.
- Tuğluk, Abdülhakim. *Edebiyat-ı Cedide Romanında Mekân*. 2012. İnönü Ü, Yüksek lisans tezi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://istiklal.ist/mekanlar>. Erişim: 26.03.2022

<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/union-francaise-binasi>. Erişim: 23.12.2022

EKLER: Siyah-beyaz fotoğraflar https://istiklal.ist/mekanlar_adresinden, Union Française'in fotoğrafı <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/union-francaise-binasi> adresinden alınmıştır. Renkli fotoğraflar da makale yazarları tarafından çalışma için 08.12.2022 ve 06.06.2023 tarihlerinde çekilmiştir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %80, İkinci Yazar %20.

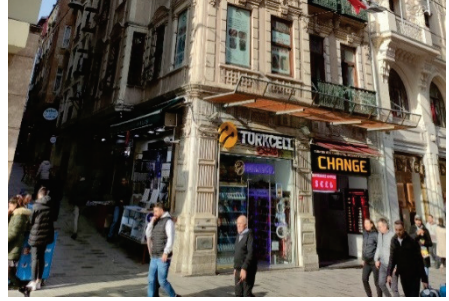
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EKLER:

(1) OLIONDOR:

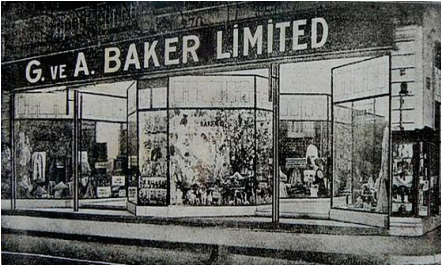

(2) BON MARCHE:

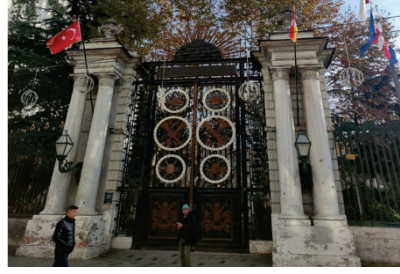

(3) BAZAR DU LEVAN:

(4) BOTTER:**(5) BAKER MAĞAZASI:****(6) LEBON PASTANESİ:****(7) CAFE ET RESTAURANT DU LUXEMBOURG:**

(8) TOKATLIYAN:**(9) PERA PALACE:****(10) LONDRA OTELİ:****(11) CERCLE D'ORIENT:**

(12) MEKTEB-İ SULTANİ:**(13) UNION FRANÇAISE:**

(14) PLAIS DE CRISTAL:**(15) CONCORDIA(OMONIA) TİYATROSU:****(16) ODEON TİYATROSU:****(17) TEPEBAŞI TİYATROSU:**

(18) KROKİ:

